

Coloquio con Noemi Basanta e Ramón Mariño

Moderadora: Luz Méndez

Participantes: Fernando Cabeza Quiles, Noemi Basanta, Ana Boullón,
Ramón Mariño, Luz Méndez, Beatriz Fontán, Gonzalo Navaza,
Antón Santamarina, Víctor F. Freixanes, Mateo Portas.

Fernando Cabeza

O [nome do] grupo de pandeireteiras chamado *Raigañas*, de Cerqueda, no concello de Malpica de Bergantiños, é un microtopónimo?

Noemi Basanta

Cando os nomes se relacionaban directamente co nome da asociación, cando collían exactamente o nome da asociación, non os analicei. Podo dicir que a asociación Raigañas de Cerqueda ten varios nomes que son microtopónimos. Tería que buscalos pero si, recordo que ten varios, pon nomes de lugar. É dicir: si que é verdade que as asociacións apostan por perfís de nomes. Por exemplo, A Ponte Vella de Teo utiliza topónimos; as Raigañas de Cerqueda, máis ca topónimos utiliza xacementos. Mira, por exemplo: Raigañas de Cerqueda ten Croa do Castro, ten Pedra Moura...

Fernando Cabeza

Si, eses son dolmens. Xacemento arqueolóxico, refíreste?

Noemi Basanta

De diverso tipo. Ás veces son xacementos arqueolóxicos, ás veces son rutas de sendeirismo, ás veces son lugares desde un punto de vista histórico relevantes etcétera.

Ana Boullón

Quería facerlle unha pregunta a Noemi moi breve, que é retomar a que che fixo Antón sobre o de *Adufeiras de Salitre*,¹ non te libras! E despois quería facerlle outra pregunta a Ramón Mariño.

Noemi Basanta

Ao de *Adufeiras de Salitre* eu podería buscarlle moita poesía e dicir que hai unha motivación tremenda por detrás, e non é verdade. Dito brevemente, as compañentes deste grupo somos alumnas de Xabier [Díaz]; no momento en que comezamos a tocar con el eramos alumnas, e en certa medida seguímolos sendo, ou eu polo menos síntome así.

Adufeiras fai referencia ao adufe, que aquí en Galicia adoitamos chamar *pandeiro cadrado*, a denominación común con Portugal sería *adufe*, de aí o de *Adufeiras*. A parte menos poética é o de *Salitre*, que supoño que é a que intriga máis pero é a menos poética. Por que? Porque no momento en que comezamos a tocar con Xabier, el tiña unha produtora que era Músicas de Salitre. Entón cando nós puxemos o nome, queríamos un pouco fuxir deses nomes caracterizados de mulleres: *Pequeniñas*, *Rechouchiñas* e esas cousas todas. Entón dixemos: “Pois de Salitre”. E xa está. Non ten máis poesía ca esa.

Ana Boullón

Pois está moi ben o de querer saír do estereotipo feminino.

Noemi Basanta

Que conste que o nome ten unha cousa marabillosa, e é que nos dez anos que levamos xa tocando tivo moitas realizacións: *Aldufeiras*, *Agufeiras*, *Alduferidas*, *Aduferas*... que foi o que máis me gustou, que nos puxo Rodrigo Cuevas, creo que é o máis marabilloso de todos. A poesía é esa, non ten máis.

Ana Boullón

Moitas grazas. Ramón [Mariño], queríache preguntar. Desde logo os fanzines nos anos 80 e nos anos 90 eran moi frecuentes e coñecíamolos todos como

1 Na presentación que Antón Santamarina realizou do relatorio de Noemi Basanta, este mencionou que a relatora colaborou como pandeireteira con Xabier Díaz en varios dos traballos do músico publicados xunto ás *Adufeiras do Salitre*. Antón Santamarina pediulle á relatora que explicase o significado e a motivación do nome *Adufeiras do Salitre*.

representativos da cultura urbana, dunha certa cultura urbana, aínda que despois xa dixeches que tamén había nas vilas e no medio rural.

Comentaches antes que o galego formaba parte tamén desa intención underground que mostraban os nomes dos fanzines, e dentro dela a gheada, que ao mellor era o máis rompedor. Eu quería preguntarche dúas cousas: se hoxe seguen existindo fanzines como existían antes, e se podes facer unha estimación cuantitativa do galego dentro dos fanzines. É dicir, se hai unha representación significativa de fanzines en galego ou soamente son unha característica máis do que podería ser o underground. E cantos nomes hai en galego con respecto ao total.

Ramón Mariño

Ben, á primeira pregunta teño que responder en afirmativo. Si, hoxe en día existen os fanzines tal cal se facían antes, e podo dicir que coñecín máis dun, algúns de aquí, da cidade de Pontevedra, elaborados por rapaces. Continúan facéndose á man, usando afortunadamente fotocopias, pero a toda cor.

Logo, o uso do galego. Se ben nos anos 80 e 90 e a primeira década deste século si tiña moitísima presenza, basicamente porque a maioría deses fanzines que estudei non só é que estivesen no rural, senón que estaban en vilas grandes e tamén en cidades, e usaban o galego como idioma; era distintivo, si, pero non querían facelo distintivo, senón que buscaban mesmo a normalización do uso da lingua neste tipo de publicacións. Hoxe en día, se é residual ou se é máis frecuente? Pódoche dicir que 50-50%. Teño visto moito fanzine feito á man, moitísimo en castelán. Séguese facendo en galego —non é anecdótico—, pero digamos que a presenza da lingua foi retrotráéndose. Pero esperemos que volva outra vez retomar este terreo, que foi bastante fértil para a creación en galego.

Luz Méndez

Quería preguntarlle a Ramón primeiro cal é o fanzine ese de Lalín que mencionaches, porque creo que non dixeches o nome.

Ramón Mariño

Pedras contra balas.

Luz Méndez

Pedras contra balas. Non o coñezo. Son de alí, era por saber.

Ramón Mariño

Despois houbo outro, *As cousas claras*.

Luz Méndez

Queríache preguntar se esa variabilidade, esa contrarreforma, por chamarlle algo, nos nomes, simplemente quería reflectir estar en contra do poder establecido ou se encontras outras veces outras intencións máis estéticas, máis creativas, tipo xogos de palabras, algo máis literario, por chamarlle así.

Ramón Mariño

Poñerlle o nome era simplemente buscarlle un nome para chamar a atención. Punto. Habíaos, como o primeiro, *Ramnusia*, que era unha cousa elaboradísima, ninguén sabía o que significaba; despois estaba este *Echeodemo*, porque a persoa que o creou era unha persoa moi concienciada coa lingua, e creu que esta expresión era un bo nome.

En canto ao que había detrás dos fanzines: pois mirade, había desde creación poética simple, creación literaria simple, creación de cómic simple, e despois tamén servían de plataforma para expresarse directamente sobre cousas que non lles gustaban. Lembro o exemplo doutro fanzine, que simplemente un grupo de rapaces, que estaban cansos de ver o río que pasaba pola súa aldea cheo de lixo —era, como me dixeron eles, un criadeiro de ratos—, pois escribiron un fanzine protestando sobre a situación deste río, que había que limpalo. E simplemente lles chamaron a atención desde o concello. Quero dicir: detrás dun fanzine podías encontrar calquera cousa: protesta política e opinión persoal, e creación de todo tipo.

Beatriz Fontán

Teño unha pregunta para Noemi. Primeiro unha felicitación por todo ese traballo de categorización dos nomes, que foi moi exhaustivo e moi ben explicado. Moitas grazas.

A miña pregunta é sobre a toma de decisión. En quen recae a toma de decisión do nome para un grupo de pandeireteiras, sobre todo nas idades máis novas? Porque tamén a persoa que nomea, ou o grupo de persoas que nomean... non hai unha forma de nomear inocente. Entón aí non sei se puides chegar na túa investigación, pero si teño esa dúbida. Grazas.

Noemi Basanta

Grazas polas felicitacións. A pregunta que fas creo que é superpertinente e tamén a tiven eu. Preguntarlle a esta inxente cantidade de asociacións é imposible, entre outras cousas porque moitos dos nomes están asociados a algunhas asociacións —valla a redundancia— que xa non existen, que se presentaron por única vez pois imaxina, no ano 1996... Quero dicir, ao final estamos falando de hai moitos anos. Pero si que é verdade que contactei con algunha das asociacións, entre outras cousas porque teño amizade coas docentes.

Entón, a resposta non é unánime. É dicir, algunhas asociacións teñen a política de “levamos o dicionario á clase, e entre todos e todas escollemos un nome”. Outros son moito máis guiados, especialmente para as categorías máis baixas (das neniñas, dos máis pequeniños), entón eu, como docente, como profesora, colócolle o nome a este grupo, non tanto como directiva. Noutros casos o nome vén de arriba e é unha política de asociación. Por exemplo, antes citaba a asociación A Ponte Vella de Teo: hai unha decisión que se toma, e é: “imos utilizar fundamentalmente topónimos, e entón poderemos escoller que topónimo collemos, pero en definitiva utilizamos topónimos”. Ou por exemplo A Mámoa de Luou, que tamén utiliza topónimos. Entón depende un pouco da política de cada asociación.

Con independencia diso, creo que escolla quen escolla, sexan as propias pandeireteiras ou sexan nomes que veñen impostos dende a asociación ou dende as docentes, que, xa digo, iso abunda, as escollas non se fan no baleiro. Iso pode verse precisamente porque a min me parecía unha xenialidade dividir os nomes por franxas de dez anos, por décadas (como eran trinta, pois dividín en tres franxas), e dáste conta de que non cambian moito co paso do tempo. E se non cambian moito co paso do tempo é porque tamén hai unha inercia que nos fai pensar neses nomes, entón ao mesmo tempo é como que se retroalimenta.

A única excepción, que eran os nomes máis recentes, precisamente eses últimos polos que pasei un pouco máis rápido, son por exemplo os nomes das informantes. Eses nomes non abundan en absoluto, e curiosamente, cando eu pregunto por eses nomes, a resposta é: “puxemos estes nomes precisamente para fuxir doutros nomes que caen nesa inercia”. Non sei se me estou explicando. Entón, non teño unha resposta única pero si que che podo falar de tendencias e do que a min me parece máis interesante: de ideoloxías sociais, entre outras cousas porque é o que eu estudei, non tanto a onomástica coma as ideoloxías.

Gonzalo Navaza

Quería comentar un detalle acerca dos nomes dos grupos musicais. Este é coñecido por moitos, pero ás veces a xente pregúntase: o nome de Luar na Lubre. Porque no seu conxunto o nome ten moito que ver coa imaxe daquela colección Lar, que se vía un monumento megalítico cun plenilunio de fondo. *Luar* é unha palabra común, pero ese segundo elemento do composto, *Lubre*, só pode estar tomado dos dicionarios. *Lubre* é un topónimo do concello de Ares... [alguén fala entre o público] Ben, do concello de Sada; eu pensei que era de Ares. Ben, dá igual.

Un toponimista do século XIX explicou *Lubre* como un composto de *Lug*, que é un deus ben coñecido dos galos, e *-bre*, que é ese famoso sufixo. Desde Leandro Carré Alvarellos figura na tradición lexicográfica dos dicionarios galegos *lubre* como unha entrada, pero na primeira edición el pono como masculino: ‘substantivo masculino, bosque sagrado de los celtas’, é a explicación que lle dá. A partir da segunda edición pasa a ser feminino (*lubre*, ‘substantivo feminino’) e logo recupera outra vez o masculino. De maneira que estes sacaron o nome da segunda edición do dicionario de Leandro Carré, onde se explica *lubre* como feminino e con esa explicación de ‘bosque sagrado de los celtas’.

Antón Santamarina

Eu creo que vén no libro de Murguía, *Galicia*.

Gonzalo Navaza

Está tomado de Murguía?

Antón Santamarina

Está tomado do libro de Murguía, onde pon “voces célticas”, e unha das voces célticas que usa é “lubre = bosque”, explica así...

Gonzalo Navaza

Pero Murguía non di que sexa...

Antón Santamarina

Pero claro, non lle pon artigo. Ese é o misterio de *lubre*, *Luar na Lubre*.

Víctor F. Freixanes

Iso pasa como c' *O Cerne da Deboura*. Había un pub en Vigo cando eu era mozo (non sei se agora existirá, non creo, xa pasou a época das Termópilas) que era O Cerne da Deboura. Entón aquilo eran discusións. *O Cerne da Deboura* que é? *Deboura*, palabra que creo que aínda non temos no dicionario, é 'discusión', ou cousas así; e *cerne* era o 'corazón', da deboura.

Ana Boullón

A 'cuestión', o 'quid da cuestión'.

Gonzalo Navaza

Eles mesmos explicaban o nome do pub así.

Víctor F. Freixanes

Probablemente si. Sobre todo cando pasadas as doce da noite xa había unha dose de whisky e *cubatas* arrepiante.

Ana Boullón

Tamén había un *Tamboura* en Santiago que non sei moi ben cal era a orixe. A ver se Gonzalo ten algunha idea.

Gonzalo Navaza

Non, pero creo... O Tamboura non era de [Francisco?] Balado, o do Dado-Dadá? Pódeselle preguntar a el...

Víctor F. Freixanes

É anterior ao Dado-Dadá.

Gonzalo Navaza

Ah, non. Non é de Balado. É de Catuxa Batallán, dunha irmá de Luis Emilio Batallán.

Luz Méndez

Temos que rematar xa, a última pregunta.

Mateo Portas

A miña pregunta é para Ramón [Mariño]. Teño que comentar, como veciño de Lalín, tamén esa simpatía, esa sorpresa de atopar a miña vila nesta xornada. Pero a miña pregunta ten a ver se había diferenzas no emprego do galego e do castelán, na lingua e no nome dos fanzines, nos contornos urbanos ou nos contornos das vilas grandes, como no caso de Lalín, tanto na época coma hoxe en día. Moitas grazas.

Ramón Mariño

Se non entendín mal, queres saber se había nomes tanto en galego coma en castelán e se hai diferenza. Si, había certo predominio do castelán en áreas urbanas. De feito na Coruña había un que se chamaba *La hormiga enana* e outro que era *La galga*. Pero despois nas áreas... non digo rurais exclusivamente, senón das grandes vilas e tamén urbanas e periurbanas, si, había moitos nomes en galego. *Echeodemo* é de Redondela, unha área practicamente urbana.

Pódoche dicir que houbo unha época en que si se empregaron nomes en castelán máis nas cidades, pero a partir da metade dos anos 1980 cara adiante houbo máis nomes en galego nas cidades, si.